

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rıfat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi

Zehra Uslu Bülbül*

Öz

Aksaray ili merkezine yaklaşık 35 km mesafede yer alan Yenipınar köyünde bulunan Hacı Gayb Türbesi, plan şeması, biçimi, tasarımı ve mimari öğeleri ile günümüze kadar ulaşabilmiş, II. grup yapı olarak tescil edilmiş bir vakıf kültür varlığıdır. Yapının vakfına, vakıf gelirlerine ve mevcut durumuna dair genel bilgiler veren çalışmalar mevcut olmakla birlikte, mimari anlamda yapıyı konu alan monografik bir araştırma bulunmamaktadır. Türbe, yerinde tespit ve literatür araştırması ile mimari ve tarihçesi bakımından incelenmiştir. Ayrıca, Hacı Gayb Türbesi kendinden gelen izler, yerinde yapılan tespitler, esere ait belge ve bilgi kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda, günümüze kadar ulaşmış Aksaray ve çevre illerdeki türbeler, zaviye/tekke yapıları ile ilişkili olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda, dönem belirleme/karşılaştırma çalışmalarında kaynak oluşturması için yapı hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılmış, Aksaray dinî mimarisindeki yeri üzerinde durulmuştur. Bu araştırma ile müdahale görmüş olmasına rağmen Hacı Gayb Türbesi'nin mimari özellikleri, planı, tasarımı, yapım tekniği ve malzemesi ile büyük oranda özgünlüğünü koruduğu, Karamanoğulları dönemi dinî mimarisini yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karamanoğulları Dönemi, Hacı Gayb Türbesi, vakıf, kültür varlığı.

A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb

Abstract

Hacı Gayb Tomb located in Yenipınar Village, which is located approximately 35 km away from the Aksaray city centre, has remained standing today with its plan schema, form, design and architectural units. It is a waqf cultural entity and officially registered as a "second group" structure. Although there are some studies that give general information about the waqf, waqf's revenue and the current condition, there is no monographic research on the structure in terms of architecture. The tomb has been examined in terms of history and architecture with on-site assessment and literature research. In addition, considering the facts and implications coming from the tomb itself, observations made on-site and data obtained from the documents and other information sources about the building, Hacı Gayb Tomb has been analysed in relation to the tombs, zaviye/tekke structures which have reached today in Aksaray and neighbouring cities. In this context, it was tried to give detailed information about the building in order to generate a comprehensive reference work for future studies on the period determination and comparisons. Moreover, the tomb's influence on the religious architecture of Aksaray has been emphasized. Although Hacı Gayb Tomb underwent some repairs, this study reveals that it has a great degree of originality with its architectural features, plan, design, construction technique and material and reflects the religious architectural characters of Karamanoğulları period.

Keywords: Karamanoğulları period, Hacı Gayb Tomb, waqf, cultural entity.

* Dr., Mimar, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara/Türkiye; zehrauslubulbul@gmail.com

1. Giriş

Hacı Gayb Türbesi, Aksaray il merkezine yaklaşık olarak 35 km mesafedeki, Aksaray'ın güney doğusunda kalan Yenıınar köyü sınırlarında olup, köyün yaklaşık olarak 2.5 km kuzeybatısındadır. Yenıınar köyü, Niğde il sınırına çok yakın mesafede olup, Güzelyurt, Belısırma, Selime, Helvadere gibi Aksaray'ın geleneksel tarih ve kültürel dokuya sahip alanlarına 0-35 km arasında değişen mesafelerde yer almaktadır. Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivindeki belgelere göre, Hacı Gayb Türbesi'nin bulunduğu parsel, güncel kaydında tekke ve arsası olarak tanımlanırken, birincil belgeler dışındaki ikincil belgelerde ise zaviye olarak geçmektedir. Konyalı (1974: 510-976, 2141) kitabında, yapının vakfı, vakfın tasarrufu, vakfın kaydı, vakıf gelirleri, yapının bulunduğu nahiyeye ve köye dair bilgiler vermektedir. Kitapta, Gaybi Türbesi'ne ait olduğu belirtilen iki adet fotoğraf bulunmaktadır. Ancak bu fotoğraflar yapıya ait değildir. Yörük (2002: 237) doktora tezinde, yapıyı zaviye olarak tanımlamakta, yerini, vakfın tasarrufunu, vakfın gelirlerini ve binanın mevcut olmadığını, yalnızca temelini var olduğunu belirtmektedir. İnbaşı (1997: 179-188) ve Erdoğan'ın (1994: 89-158) çalışmalarında ise yapının ismi, hangi dönemlerde kayıt altına alındığını gösteren listeler ve vakıf gelirlerine ait bilgiler verilmektedir. Yapıyla ilgili mimarî ve sanat tarihi bakımından herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, günümüzde türbe ve mescit mekanlarından oluşan Hacı Gayb Türbesi'nin mimarî özelliklerini irdelemek ve Aksaray tarihçesi, Aksaray'ın dinî mimarisinin gelişimini zaviye/tekke, türbe yapıları özelinde inceleyerek Hacı Gayb Türbesi ile benzerlik gösteren Aksaray, Niğde ve Kayseri'deki türbe, zaviye ve tekke örnekleri ile ilişki kurarak analizini yapmaktır.

2. Tarihçe

Aksaray, sırasıyla Akkadlar, Hititler, Assurlular, Kimmerler, Frigyalılar, Lidyalılar, Medler, Persler, Kapadokyalılar, Makedonyalılar, Romalılar, Bizans İmparatorluğu (Tezcan, 1958: 520,524,526; Özkan, 1994: 163-168), Abbasiler, Anadolu Selçukluları, Danişmendliler, Karamanoğulları, Eratnalılar, Moğollar ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Konyalı, 1974: 119-728; Tezcan, 1958: 526; Şahin, 1989: 291). Roma İmparatorluğu döneminde Kapadokya kralları birer vali derecesine inmiş,

Kapadokya Kralı Archelaos'un ölümünden sonra M.S. 17 yılında Kapadokya bir Roma eyaleti olmuştur (Ramsay, 1960: 314). Romalılar, askerî yolların tutulması ve ticarî hayatın güvenliği gibi konulara önem verdikleri için, konumu nedeniyle Aksaray özel ilgi görmüştür (Konyalı, 1974: 137). Aksaray, son Kapadokya Kralı Archelaos döneminde, Archelais olarak, Bizans kaynaklarında ise Taxara (To'ak Sara) olarak geçmektedir (Şahin, 1989: 291). Anadolu Selçuklu döneminde ve daha sonraki dönemlerde ise II. Kılıçarslan'ın (1156-1192) Aksaray'da beyaz yapı taşından yaptırdığı saraydan adını alarak Aksaray adı devam etmiştir (Oral, 1962: 221). Tarihin pek çok devrinde var olan Aksaray, III. Kapadokya veya küçük Kapadokya bölgesi kentlerindedir (Oral, 1962: 221).

Oral'ın (1962: 222) İbnü'l-Esir'in *El-Kâmil Fi't-Tarih* adlı kitabın 8. cildinden naklettiğine göre, Aksaray ve Konya'da 1077 (H.470) yılında Anadolu Selçukluları tarafından hakimiyet sağlanmıştır (Oral, 1962: 222). Aksaray, ilk Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah döneminde Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır (Turan, 1971: 47). 1080 (H.477) yılında Kutalmış oğlu Süleyman'ın Konya ve Aksaray hükümdarı olarak adı geçmekte olup, 1106 (H.500) tarihinde de I. Süleyman oğlu I.Kılıçarslan Konya ve Aksaray hükümdarıdır (Oral, 1962: 222). Türklerden önceki durumuna ilişkin yeterli bilgi bulunmayan şehrin Selçuklular devrinde geliştiği görülmektedir (Topal, 2006: 33). II. Kılıçarslan, şehri ikinci bir başkent gibi imar etmiştir (Konyalı, 1974: 302). Oral'ın (1962: 222) *el-Veledü's-Şeffik* adlı kitaptan ve *Anonim Selçukname*'nin 38. sayfasından naklettiğine göre, II. Kılıçarslan camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırmış, kalesini güçlendirmiştir. Bugün çarşı, park ve hükümet binalarının olduğu alan o dönemde kale içinde, iç şehirde kalmaktadır (Oral, 1962: 222). Sur içindeki mahallelerin yeri ve sayısı hakkında kaynaklarda bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak sur içinde en az iki mahallenin kurulmuş olduğu, bunlardan birinin Ulu Cami'nin bugün bulunduğu Hamidiye Mahallesi (Çetintürk, 1986: 2; Görür, 1991: 93), diğeri ise bugün Minarecik Mahallesi olarak bilinen mahalle idi. Yerleşim ve gelişmesi, mimarî eserlerden hareketle sur dışında özellikle kuzey ve batısında yoğunlaşarak mahallelerin kurulduğu anlaşılmaktadır (Topal, 2006: 34). Özcan'ın (2005: 358) Anadolu Selçuklu Devri (12. ve 13. yüzyıllar) Aksaray kent haritasında

da, sur dışı yerleşimin kuzey yönde geliştiği görülmektedir.

II. Kılıçarslan'dan sonra Sultan Alaeddin Keykubad döneminde Aksaray, bir askeri üs haline getirilmiş, çok nüfuslu bir ordu karargahı ve ilim-ticaret merkezi olmuştur (Konyalı, 1974: 302). Selçuklular 1318 tarihinde yıkıldıktan sonra şehir, Eretnalıların kontrolüne geçmiştir (İbn Battuta: 414). İlhanlıların Anadolu'dan çekilmesi ve Selçuklu Devleti'nin yıkılması üzerine kurulan beyliklerden Karamanoğulları, 1366/1367 tarihinde Aksaray'ı elde etmiştir (Oral, 1962: 223; Sümer, 2001: 457). Bu dönemde Aksaray, Karamanoğulları, Osmanlılar ve Kadı Burhaneddin arasındaki siyasi mücadelelerin etkisinde kalmış (Yücel, 1970: 127), Beylikler devrindeki mücadeleler şehrin nüfusunu olumsuz etkilemiştir (Topal, 2006: 209). 14. yüzyılın ortalarından itibaren, beyliklerin kendi merkezlerini oluşturması ile Aksaray'ın Konya ve ülkenin doğusu ile ilişkilerinde zayıflama olmuştur. Surların dışındaki mahalleler küçülmüştür (Baykara, 1996: 50).

Aksaray, 1374 yılında Kadı Burhaneddin'in hakimiyetine geçmiş (Yücel, 1970: 127), Yıldırım Beyazıt zamanında (1397) Osmanlı topraklarına katılmıştır. Yıldırım Beyazıt'ın 1402'de Ankara Savaşı'ndaki mağlubiyeti sonrası tekrar Karamanoğulları hakimiyetine geçmiştir (Şahin, 1989: 291). Karamanoğulları'nın şehre yeniden hakim olmasıyla durum değişmiş, 15. yüzyılın başlarından itibaren mimarî eserlerde artış olmuştur. Fatih Sultan Mehmed zamanındaki Osmanlı-Karamanoğlu mücadelesi, şehrin mimarî gelişimini yeniden yavaşlatmıştır (Texier, 2002: 105). Fatih Sultan Mehmed'in 1468'de Karamanoğulları Beyliği'ne son vermesinden sonra Aksaray kesin olarak Osmanlı Devleti idaresine girmiştir. Fatih, şehirde yaşayanların büyük bir kısmını İstanbul'a yerleştirmiş ve İstanbul'da bir semte bu adı vermiştir (Şahin, 1989: 291).

Aksaray'da, 1476 tarihli vakıf defterinde 11 adet mahalle görülürken, 1500 tarihinde "mahalle" olarak ifade edilen yerleşim birimi sayısı 36'dır. Ancak 'Yenice Köyü' adında bir mahallenin eklenmesiyle bu sayı 37 olmuştur. 1522 yılında mahalle sayısı 38'e çıkmış, 1572 tarihli sürgün defterinde mahalle sayısının 29'a düştüğü, 1584 yılına gelindiğinde 41 mahalle olduğu görülmektedir (Yörük, 2002: 40,41). İlk olarak

1476 tarihli vakıf defterinden tespit edilebilen Aksaray'daki mescit ve mahallelerin 15. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Mahallelerin kuruluşunda tekke ve zaviyelerin de önemli olduğu bilinmekte ise de, yapıların ismiyle anılan bir mahalle görülmemektedir (Uzluk, 1958: 58-60). Aksaray kazası II. Beyazıt döneminde (1500'de) 5 nahiyeden, 1522 ve 1584 yıllarında ise 4 nahiyeden oluşmaktadır. Bu beş nahiyeye: Aksaray, Bekir, Eyyübili, Hasandağı ve Sahra'dır. Aksaray, Osmanlı idarî teşkilatında Karaman eyaletine bağlı bir sancaktır. Aksaray Sancağı toplam nüfusu 1500 yılında 8147, 1522 yılında 11713, 1584 yılında ise 23572'dir (Yörük, 2002: 48). Sancaklık statüsünü 17. ve 18. yüzyıllarda da devam ettiren Aksaray, 19. yüzyılda önemini büyük ölçüde kaybetmiş, 19. yüzyıl ortalarından sonra yapılan idarî düzenleme ile Niğde'nin bir kazası haline getirilmiştir. Nitekim 1837'de nüfusu 3000-3500 civarında olup, 19. yüzyıl sonlarında 4000 – 5000'e ulaşabilmiştir (Şahin, 1989: 291).

Hacı Gayb Türbesinin bulunduğu Yenipınar köyü (mahalle), 25 Ekim 1970 tarihli nüfus sayımında Taşpınar Bucağı'na bağlı köyler arasındadır (Konyalı, 1974: 1656). Doğan Yörük'ün (2002: 200) ve İbrahim Hakkı Konyalı'nın (1974: 493-733) Aksaray ilinin Osmanlı padişahları Fatih Sultan Mehmet, Sultan II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan III. Murat zamanındaki (1476-1584 tarihli) tahrir defterlerinde ve Aksaray sancağı, kazaları, nahiyeleri, köyleri, Aksaray vakıfları, Aksaray tarihi ile ilgili yapmış oldukları tespit çalışmalarında 'Yenipınar Mahallesi' veya 'Yenipınar Nahiyesi'ne rastlanmamaktadır (Yörük, 2002: 200, Konyalı, 1974: 493-733). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki H.1230/M.1814-1815 tarihli ikincil belgelerde zaviyedarlık kayıtları ve hisseli mülkiyet kayıtları, H.1228/M.1813 tarihli muhasebe kayıtları yer almaktadır. *Nezâret-i Celîle-i Evkâf'a Mülhak Niğde Sancağı'na tâbi 'Aksaray kazâsındaki Hacı Gaybi Zaviyesi Vakfı'nın H.1228/M.1813 tarihli muhasebe kaydında köy/ kasaba isimleri olarak Yenipınar karyesi, Helvadere karyesi, Karanlıkaya karyesi, Selime karyesi, İhlara karyesi, Gelveri karyesi geçmektedir (BOA. EM, 1662/106). Bütün bu bilgiler doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin III. Murat devrine kadarki (III. Murat devri dahil) zaman diliminde 'Yenipınar' isminin kullanılmamış olduğu düşünülebilir. 1800'lü yıllardaki belgelerden ise Yenipınar*

karyesi tanımlaması ortaya çıkmaktadır. Hacı Gayb Türbesi'nin vakfiyesi bulunmamaktadır.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde 455 numaralı, Kanuni devrine ait bir ilyazıcı defterinde Konya'nın Aksaray kazası bölümünde Aksaray'a bağlı Hasan Dağı nahiyesindeki köylerden Virancık köyü hakkındaki: "Malikanesi Murat Çelebi Defteri'ne göre Hacı Gaybi'nin evlad vakfıdır. Divanisine kimse dahl etmez. Rüsüm-i ürfiyesi de buradaki zaviyeye sarfolunur. Bu köyde Hacı Gaybi'nin neslinden zaviyenin altı dervişi vardır" (Konyalı, 1974: 616) ifadesinden zaviyenin burada olduğu anlaşılmaktadır. Yörük (2002: 319, 320), 1584 tarihli ve 1522 tarihli haritalarda ise Hasan Dağı nahiyesinde Virancık köyünün yerini tespit etmiştir. Bu tespit zaviyenin bulunduğu yerin 1500'lü yıllardaki adını destekler durumdadır. Virancık köyü, hem Sultan III. Murat hem de Fatih Sultan Mehmet zamanındaki kayıtlara göre Bekir nahiyesinde bulunan Viranşehir köyü (Konyalı, 1974: 575) ile karıştırılmamalıdır.

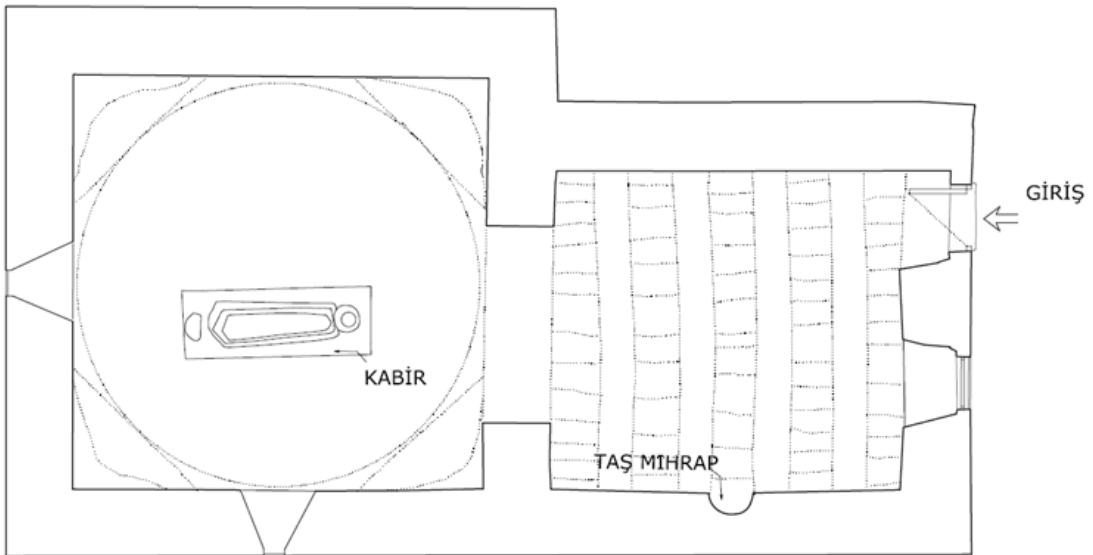
3. Hacı Gayb Türbesi'nin Mimari Analizi

3.1. Planı ve Mimari Özellikleri¹

Yapı mescit ve türbe olmak üzere iki mekandan oluşmaktadır. Yapıya, taş düz atkı kemerli giriş kapısı açıklığındaki demir kapı ile doğudan girilmektedir. Giriş kapısı mescide açılır ve doğu duvarında giriş kapısı yanında, zeminden yaklaşık 58 cm yükseklikten başlayan taş söveli bir pencere açıklığı ve demir malzemeli pencere ve pencere parmaklığı bulunur. Mescidin iç duvarları taş olup, moloz taş örgü sistemi ile yapılmıştır. Ancak iç duvarlarda taş kaybı olan yerlerin çimentolu harç ile doldurulması taş düzeninin bozulmasına ve okunamamasına neden olmaktadır. Derzler sonradan çimentolu harç ile doldurulmuş olup, tuzlanma, sararma ve nem sorunları görülmektedir. Mescidin üstü kesme taş malzemeli beşik tonoz ile örtülmüştür. Beşik tonoz dört adet basık kemerle desteklenerek kaburgalı tonoz örtü sistemi oluşturmuştur.

Mescitte pencere ve kapı kenarları, kemerler, yaklaşık olarak kemerlerin başlangıç hizasından itibaren duvarlar, tonoz ve mihrap kesme taş ile inşa edilmiştir. Mescidin zemini sonradan yapılmış karo döşeme ile kaplıdır (Şekil 1, Resim 1,2).

1 Türbe 2017 yılının mart ayında incelenmiş olduğundan, bu tarihe dair tespitleri içermektedir.

Şekil 1. Hacı Gayb Türbesi plan şeması (Konya Koruma Bölge Kurulu onaylı rölövesinden faydalanılarak yeniden düzenlenmiştir)

Resim 1. Hacı Gayb Türbesi dış görünüşleri (KVBM, 2017)

Resim 2. Hacı Gayb Türbesi mescit kısmından görünüş (solda), taş mihrap (sağda) (KVBMA, 2017)

Mescit kısmından türbe kısmına kesme taş malzemeli sivri kemerli açıklıktan geçilmektedir. Türbe duvarları sıralı moloz taş duvar sistemi ile örülmüştür. Ancak bu mekanda da yapılan çimentolu müdahaleler nedeni ile moloz taş sırası belirgin şekilde algılanamamaktadır. Duvarlarda tuzlanma ve nem sorunu bulunmaktadır. Kareye yakın mekanın üstü sıralı moloz taş

kubbe ile örtülmüştür. Kubbe taşlarının derzlerinde boşalmalar gözlemlenmektedir. Kubbesinin yeniden yapılmış olduğu gözlemlenmektedir. Kare plan şemasından kubbeye geçiş, tromplarla sağlanmaktadır. Tromplar sıralı moloz taş ile trompların kemerleri ve bu mekandaki pencere açıklıkları kesme taş ile örülmüştür (Resim 3).

Resim 3. Mescit kısmı tromp görünüşü (solda), mescit kubbesi (sağda) (KVBMA, 2017)

Mescidin güney duvarındaki mazgal pencere açıklığı zeminden yaklaşık 90 cm yükseklikten başlarken, batı duvarındaki mazgal pencere açıklığı zeminden yaklaşık 120 cm yükseklikten başlar. Bu pencereler metal ızgaralar ile kapatılmıştır.

Türbe içerisinde, kesme taştan yapılmış 70 cm yükseklikteki kaide üzerine yerleştirilmiş mezar taşlarının olduğu kabir yer alır. Kesme taş kaide üzeri kısmi olarak çimento ile sıvanmıştır. Türbe iç mekanında bezeme bulunmamaktadır (Resim 4).

Resim 4. Mazgal pencere (solda), türbe (sağda) (KVBMA, 2017)

3.2. Cepheler

Yapının doğu cephesinde giriş kapısı ve 56x100 cm ebatlarında bir pencere bulunur. Saçaktaki düz silmeleri taş olup, pencere ve kapı söveleri, cephenin dış hatları kesme taş örgü sistemi ile yapılmıştır. Duvarda geriye kalan alan ise kaba yonu ve moloz taş ile inşa edilmiş görünmektedir. Cephede fazlaca çimentolu müdahale dikkati çekmektedir. Mescidin doğu duvarında görülen tüm boşluklar ve malzeme kaybı olan kısımlar çimentolu harç ile sıvanmıştır. Doğü cephesini oluşturan, arka planda kalan türbenin doğü duvarının sağ ve sol yanları kesme taş, mescidin üst örtü kotu üzerinde kalan kısım ise moloz taş ile inşa edilmiştir. Türbenin doğü yönü saçak silmesi düz olarak taş malzeme ile üst örtüsü ise dört yöne eğimli olarak kesme taş ile yapılmıştır. Türbenin doğü cephe saçak silmesi düz şekliyle diğer yönlerden farklı olarak tasarlanmıştır. Türbenin doğü cephesinde duvar ve silmede sarı

renkli çiçeklenmeler, derz boşalmaları, turuncu renkli çiçeklenmeler ve bitkilenme sorunları, üst örtünün doğü yönünde ise çimento harçlı dolgu, bitkilenme, çiçeklenme, kararma gibi malzeme bozulmaları mevcuttur (Bkz. Resim 1).

Güney yönünde sade bir cephe karşımıza çıkmaktadır. Üst örtüsü, duvarı ve saçaktaki silmeleri ile güney cephe tamamıyla kesme taş örgü sistemiyle yapılmış olup, mescit kısmındaki kesme taş silme detayından farklı olarak türbe kısmının silmelerinin düz pahlı kesme taş ile yapıldığı görülmektedir. Türbeye açılan bir mazgal pencere açıklığı metal kafes ile kapatılmıştır. Güney cephesi yarım metre kadar toprakla örtülmüştür. Bu cephede duvarlarda, turuncu renkli çiçeklenme, yosunlanma, tuzlanma, derz boşalmaları ve çimento harçlı derz müdahaleleri, silmede turuncu renkli çiçeklenme ve derz boşalmaları, üst örtünün güney yüzünde ise çimento harçlı derz uygulamaları mevcuttur (Resim 5).

Resim 5. Hacı Gayb Türbesi güney cephesi (KVBMA, 2017)

Yapının batı cephesi, türbe kısmının batı duvarı, düz pahlı silmesi ve üst örtünün batı yüzünden oluşmaktadır. Metal kafesli mazgal pencere yer alır. Cephede kesme taş örgü sistemi uygulanmıştır. Duvarda bitkilenme, turuncu renkli çiçeklenme,

kararma, yosunlanma, silmede derz boşalmaları ve kararmalar mevcutken, üst örtüde yosunlanma, kararma ve yoğun şekilde çimento harçlı derz uygulamaları mevcuttur. Bu cephenin de bir kısmı toprak altında kalmıştır (Resim 6).

Resim 6. Hacı Gayb Türbesi batı cephesi (KVBMA, 2017)

Yapının kuzey cephesi atmosferik olaylardan en fazla etkilenen kısımdır. Cephenin yaklaşık olarak yüksekliğinin yarısına kadarı toprak yığınyla kaplıdır. Cephenin mescit kısmı duvarının sol dış hattı kesme taş ile kalan kısmı ise kaba yonu taş ve moloz taş karışımı örgü sistemi ile örülmüştür. Bu kısmın dışındaki tüm cephe kesme taş ile inşa edilmiştir. Mescit kısmı duvarlarında, nemlenme, çiçeklenme, kısmi kararma, düz kesme taş silmede parça kaybı, yosunlanma, derz boşalması sorunları mevcuttur. Türbe kısmı duvarında çiçeklenme,

sarı ve turuncu renkli çiçeklenme, kararma, yosunlanma, bitkilenme, kavlama (kabarma), düz pahlı silmede yoğun şekilde yosunlanma ve kararma sorunları görülmektedir. Üst örtüde ise çimento harçlı müdahaleler, yosunlanma, kavlama ve tuzlanma yoğun şekilde görülmektedir. Türbenin üst örtüsünde taş alemleri yer alır. Cephelerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Yapının etrafı moloz taş avlu duvarı ile geniş bir şekilde çevrelenmiştir (Resim 7).

Resim 7. Hacı Gayb Türbesi kuzey cephesi (KVBMA, 2017)

4. Karşılaştırmalı Değerlendirme Ve Tarihlendirme

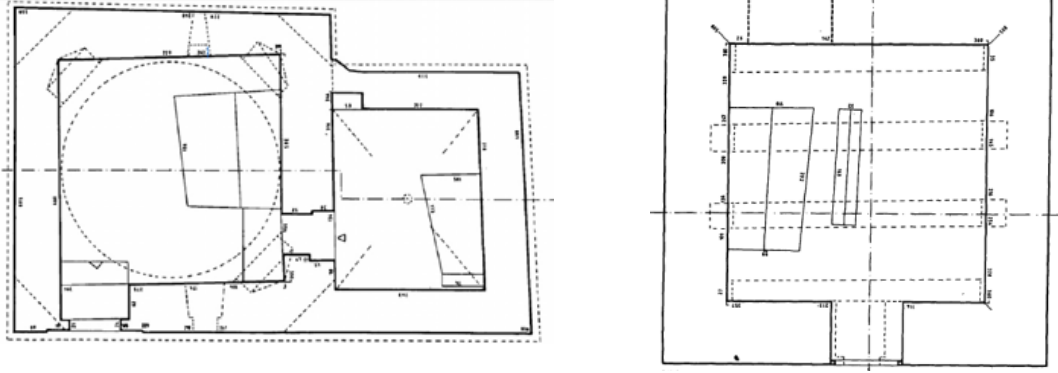
Türbede kitabe veya tarihllemeye yönelik hiçbir yazılı belge bulunmamaktadır. Konyalı (1974: 510-511), Fatih Sultan Mehmet devrine ait H.881/M.1476 tarihli vakıf defterindeki vakıflar arasında olan Hacı Gaybi oğlu Hasan Sofu'nun evlad vakfının vakıflığının (Karamanoğlu) İbrahim Bey'in mektubu (nişanı) ile karşılaştırılmış olduğunu, nasıl sahip olduğuna dair bir bilgi bulunmadığını belirtmektedir (Konyalı, 1974: 510-511).

Yörük (2002: 237), Hacı Gayb Zaviyesinin sadece temelini bulunduğunu belirterek, II. Bayezid döneminde, zaviyenin şeyhliğinin, padişah berati ile Hacı Gaybi evladından Hasan Sofu'nun oğlu Mustafa'nın tasarrufunda olduğunu, Fatih döneminde evlatlık vakıf olarak kaydedilmiş olmasına rağmen 1500 yılından itibaren evlatlık zaviyeye dönüştürülmüş olduğunu bildirir. Vakfın yıllık geliri 1500 yılında 4179 akçe iken, 1522 yılında 2993 akçeye, 1584 yılında ise 11852 akçeye yükselmiştir (Yörük, 2002: 237). Zaviyenin adının geçtiği ve vakfının vakıflığıyla ilgili ulaşılabilen en eski tarih, Karamanoğulları dönemini işaret etmektedir.

Atmosferik olaylarla yapı malzemesinde bozulmaların olduğu, sonradan yapılan onarımlarla çimento içerikli derzlerin yapılmış olduğu görülmektedir. Ancak yapının biçimi (tasarımı), yapım tekniği ve malzemesi yapıdan okunabilmektedir. Yapının biçim, yapım tekniği ve malzeme olarak özgün durumunu büyük oranda koruduğu ancak türbenin olduğu kısımdaki

çimentolu yeni yapım tekniği, kubbesinin yenilenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Türbenin iç ve dış boyutlarındaki, külah biçimi, külah yüksekliğindeki minimalite, türbe tasarımı, mescitteki özgün iç mekan mimarisi (mescidin yapıyla birlikte yapılmış olması durumu, dönem eklentisi olması durumu ya da ilk yapımından çok kısa bir süre sonra eklenmiş olması durumları söz konusu olsa dahi) bizi yapıyı tek başına bir türbe yapısı olarak değerlendirmekten daha çok bitişindeki bir mekanla birlikte tasarlanmış plan şemalarına yönlendirmektedir. Ancak mescit kısmıyla benzer mimari özelliklere sahip yapılar da değerlendirilmiştir.

Güney ve kuzey doğrultusunda uzanan kare formlu iki mekanın birleşiminden oluşmuş dikdörtgen plan şemalı Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Tekkesi'nin Kümbeti, planı, kesme taş örgü sistemi, üst örtüsüyle Hacı Gayb Türbesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir (Şekil 2). Kümbette, ana türbe mekanı tavanı kubbe olup, üstü eşit olmayan sekiz kenarlı kasmağa oturan sekiz yüzlü basık bir külah ile örtülmüştür. Küçük mahallin tavanı ise tonoz olup, üstü tonozun eğimine göre betonla kaplanmıştır (Çal, 1998: 115). Çal (1998: 118) kümbeti veya bunun yerindeki bir yapının en az XV. yüzyıla kadar tarihleneceğini belirtmektedir. Şeyh İbrahim Kümbeti'nin 24 metre batısında yer alan türbe ise kare planı, kesme taş, moloz taş ve kaba yonu taşı duvar örgü sistemi, üç askı kemeri ile desteklenmiş basık sivri kemerli tonozu (Çal, 1998: 118,119) ile Hacı Gayb Türbesi'yle büyük ölçüde benzerdir (Resim 8).

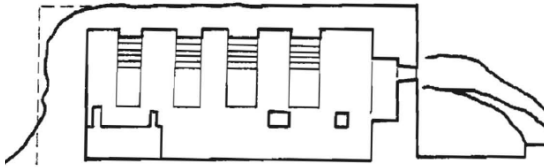
Şekil 2. Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Kümbeti (solda) ve Türbesi (sağda) planı (Çal, 1998: 120, 130)

Resim 8. Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Kümbeti (solda) ve Türbesi (sağda)görünüşleri (Çal, 1998: 121, 124)

Hacı Gayb Türbesi'nin biçimsel özgünlüğünün en iyi algılanabildiği mescit mekanının kaburgalandırılmış tonozundaki destek atkı kemerlerinin benzeri, Karamanoğulları dönemine tarihlenen Aksaray Baydı Hatun Türbesi'nde

(Boran ve Erdal, 2001: 42; Yörük, 2002: 242; Konyalı, 1974: 1436) görülmektedir. Taş malzeme ile inşa edilmiş olan türbenin taş pencere ve kapı sövelerinin Hacı Gayb Türbesi girişine benzerliği de dikkat çekmektedir (Şekil 3, Resim 9).

Şekil 3. Baydı Hatun Türbesi'nin Kesiti (Çetintürk,1986)

Resim 9. Baydı Hatun Türbesi'nin 1974 yılı önceki durumu (Konyalı, 1974: 1436)

14. yüzyılın sonuna tarihlendirilen Şeyh Hamza Tekkesi ve Türbesi (Konyalı, 1974: 1499), eyvanlı ve kapalı iki kare formlu mekanın oluşturduğu dikdörtgen bir plan şeması (Bal, 2010: 67) ile Hacı Gayb Türbesi'ne benzemektedir (Resim 10). İki kare formlu mekandan oluşan mescidi ve daha küçük boyutlu iki kare mekandan oluşan itikafhanesi ve çilehaneden oluşan iki dikdörtgen plan şemasına sahip (Bal, 2010: 70),

H.815/M.1412 yılına tarihlenen Şeyh Hamit Veli Zaviyesi'nin (Konyalı, 1974: 1212), kesme taş örgü sistemi ile örülmüş olduğu, üst örtüsünün kaba yonu taş ile iki kubbeli olarak inşa edildiği eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Kemerli kapı açıklıklarında ve pencere çevrelerinde de taş malzeme dikkati çekmektedir. Bu özellikleri ile Hacı Gayb Türbesi'yle benzerdir (Resim 11).

Resim 10. Şeyh Hamza Türbesi'nin görünüşü (solda)(Bal, 2010: 164), 1974 yılı öncesi durumu (orta) (Konyalı, 1974: 1499), cephesi ve haziresi (sağda) (Türbe, 2018)

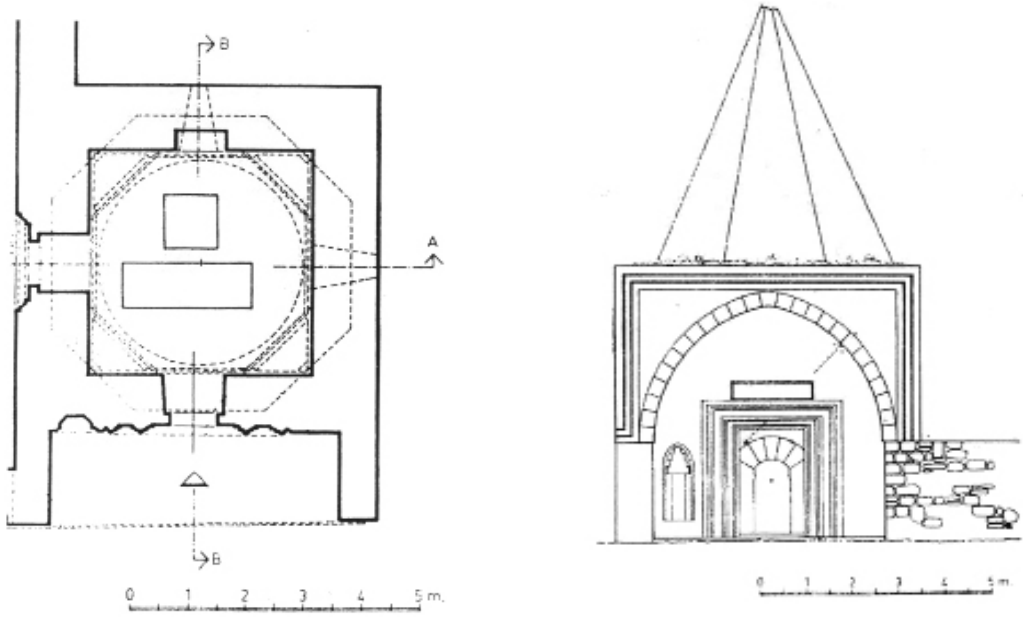
Resim 11. Şeyh Hamit Veli Zaviyesi (solda) (Bal, 2010: 175), eski fotoğrafları (Konyalı, 1974: 1213)

Kayseri Yahyalı Yahya Gazi Kümbeti kare formlu plan şeması, iç mekanda kare plandan pandantiflerle geçilen yuvarlak kubbesi ve iki eğimli sekiz kenarlı basık külahı ve kesme taş örgü sistemiyle (Tuncer, 1986: 54-56) Hacı Gayb Türbe'sine benzer. Yapı, Danişmentoğulları Beyliği'ne tarihlenmektedir (Yahyalı, 2018) (Resim 12). Emir Sultan Mescidi'nin batı duvarına

bitişik olarak inşa edilen Emir Sultan Türbesi, kare planlı ve giriş eyvanlı olup, üst örtüsü içten kubbe, dıştan piramidal külahtır. Cephesinde, külahında ve köşelerde kesme taş, duvarlarında ise moloz taş kullanılmıştır. 14. yüzyılın ortalarına tarihlenen Emir Sultan Türbesi (Özbek ve Arslan, 2008: 442), plan şeması, yapım tekniği, malzemesi ve külahıyla Hacı Gayb Türbesi'ne benzemektedir (Şekil 4).

Resim 12. Yahya Gazi Kümbeti görünüşü (Yahyalı, 2018)

Şekil 4. Kayseri Emir Sultan Türbesi (plan ve görünüşü (Cirtil, 2001))

Ayrıca, 16. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen, kare plan şemasına ve eyvanlı giriş düzenine sahip, tek katlı, kubbeli Kayseri Şeyh Seyfullah Türbesi ile H. 765/ M.1364 yılına tarihlenen kare planlı, eyvan girişli Kayseri Ulu Hatun Türbesi de (Özbek ve Arslan, 2008: 462, 444), kare plan şeması ve kesme/moloz taş duvar örgü sistemi ve yapı yükseklikleri ile Hacı Gayb Türbesi'yle benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Hacı Gayb Türbesi mimarî ve tarihçesi bakımından incelenmiş, mescidin ya da türbe ile bitişiğindeki diğer bir mekanın olduğu zaviye, tekke ve türbe örnekleri, Hacı Gayb Türbesi'nin her iki mekanından birinin mimari özelliklerini taşıyan türbe ve zaviye örnekleri tespit edilerek irdelenmiştir. İnceleme sonucunda türbenin, Aksaray ve çevre illerdeki bazı türbe ve zaviyeler ile ortak mimari özellikler taşıdığı, üslup benzerliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlere vakıflık tarihlenmesi de eklenerek değerlendirildiğinde, günümüzde mevcut olmayan zaviyenin bir bölümü olabilecek olan Hacı Gayb Türbesi'nin 15. yüzyıl Karamanoğulları yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hacı Gayb Türbesi, mevcut şekliyle günümüze kadar gelebilmiş az rastlanırlar örneklerdendir. Çünkü türbeye mimarî anlamda büyük oranda benzeyen Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Tekkesi'nin dışında başka bir örneğe henüz rastlanmamıştır. Türbenin yakın çevresinde araştırma kazılarının yapılması durumunda, ortaya çıkabilecek temel kalıntılarından elde edilecek plan düzeni ile dönemini yansıtan yeni verilere ulaşmak mümkün olabilir. Yapı mevcut haliyle, var olup keşfedilmemiş, özellikle küçük yerleşim birimlerinde olması muhtemel Beylikler dönemi ve Karamanoğulları dönemi yapılarına örnek teşkil edebilecek bir yapıdır. Yapının çevresinde yapılabilecek arkeolojik çalışmanın dışında, malzeme bozulmalarının esere özgü yöntemlerle giderilmesi, çoğunlukla büyük malzeme kayıplarının olmadığı yapıda ve özellikle mescit kısmında özgün biçim ve malzemenin korunarak bakım çalışmalarının yapılması durumunda, günümüze ulaşabilmiş bir dönem yapısının Aksaray dini mimari tarihindeki yerinin devamı sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA): BOA.EM 1662/106.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Bal, Seval (2010). *Aksaray İl Merkezindeki Tarikat Yapıları*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Baykara, Tuncer (1996) . "Ulu Cami Selçuklu Şehrinde İskanı Belirleyen Bir Kaynak Olarak". *Belleten*, LX/227. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. s. 35-58.

Boran, Ali ve Erdal, Zekai (2001). "Aksaray'da Üç Camii", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. Sayı:7. Erzurum. s.42

Cirtil, S (2001). *Eratna Beyliği Mimarisi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Konya.

Çal, H (1998). "Niğde Güllüce Köyü Şeyh İbrahim Tekkesi'nin Kümbeti ve Türbesi". *Vakıflar Dergisi*. S. 27. Ankara. s.115-130

Çetintürk, E. Nihal (1986). *Aksaray (Niğde) ve Çevresinde Türk Eserleri*. Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.

Erdoğan, M. Akif (1994). "Karaman Vilayeti Zaviyeleri". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, s. 89-158.

Görür, Muhammet (1991). *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

İnbaşı, Mehmet (1997). "XVI. Yüzyıl Başlarında Aksaray Şehri". *Edebiyat Bilimleri Dergisi*, 24(1). Erzurum. s. 179-188

İbn Battuta (2004). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul. Yapı Kredi. s. 414.

Konyalı, İbrahim Hakkı (1974). *Abideleri ve Kitabeleri ile Aksaray Tarihi*. İstanbul. Fatih Yayın Evi Matbaası. KVBMA (2017), Fotoğraf, Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi.

Oral, Mehmet Zeki (1962). "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*. S: V, s. 221-223.

Özbek, Yıldırım ve Arslan, Celil (2008) *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi. Aydoğdu Ofset Matbaacılık ve Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti. Kayseri s. 442.

Özcan, Koray (2005). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Model(ler)i.*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. Konya.

Özkan, Süleyman (1994). "Aksaray İli Arkeoloji Araştırmalarına Toplu Bir Bakış". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, s. 159-172.

Ramsay, William Mitchell (1960). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*. Çev. Mihri Pektaş. Millî Eğitim Bakanlığı. Ankara.

Sümer, Faruk (2001). "Karamanoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*. C. 24. İstanbul. s. 454-460.

Şahin, İlhan (1989). "Aksaray". *TDVİA*. C. 2, İstanbul. s. 291-292.

Texier, Charles (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Çev. Ali Suat; Latin Harflerine Aktaran Kazım Yaşar Kopruman; Sadeleştiren Musa Yıldız. C. III. Ankara.

Tezcan, Burhan (1958). "Aksaray ve Çevresinde Derlenen Eserler". *Belleten*. C. XXII/88. s. 517-525.

Topal, Nevzat (2006). *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Niğde.

Tuncer, Orhan Cezmi (1986). *Anadolu Kümbetleri*. C. III. Ankara. s. 54-56.

Turan, Osman (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul. Turan Neşriyat Yurdu Yayınları.

Uzluk, F. Nafiz (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*. Doğu Limited Şirketi Matbaası. Ankara.

Yörük, Doğan (2002). *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*. Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Konya.

Yücel, Yaşar (1970). *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara.

3. Elektronik Kaynaklar

Türbe (2018), <https://www.turbeler.org/turbe-detay-889> (Erişim Tarihi: 13.03.2018)

Yahyalı(a) (2018). <http://yahyalı.bel.tr/yahyalı/> (Erişim Tarihi: 21/11/2018)

Yahyalı(b) (2018). <https://mapsights.com/yahyalı/yahya-gazi-turbesi/18317301> (Erişim Tarihi: 21/11/2018)